

könyv fogalomrendszerével feltétlenül érdemes volna megvizsgálni.

(Köszönettel tartozom az MTA-BME Kognitív Tudományi Kutatócsoport és az NKTH KPI NKFP6-00107/2005 számú Jedlik Ányos Pályázat támogatásáért.)

BINZBERGER VIKTOR

Gángó Gábor: Eötvös József uralkodó eszméi

KONTEXTUS ÉS KRITIKA

Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2006. 350 old., 2900 Ft (Eszmetörténeti Könyvtár)

Gángó Gábor könyve az első ekkora terjedelmű írás, amelyet kizárólag Eötvös József politikai főművének szántak, holott *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* első kötete már 1851-ben, a második 1854-ben megjelent. Hogy az azóta eltelt időben miért nem foglalkozott jószerint senki sem behatóan e művel, arra többféle magyarázatot ad a szakirodalom: túl hosszú, szerteágazó és nehézkes; túlságosan Kossuth-ellenes, kvázi áruló, főleg a kortársak szemében; nem értették; eszméi már kimentek a divatból, mire megjelent stb. Gángó Gábor variánsa szerint Eötvös főműve egyszerűen nem elég jó politikai-politológiai munka, nem éri el a nyugat-európai kortársak színvonalát, ezért nem került be az európai politikai irodalom körforgásába, így tehát a magyarba sem. Igaz, ez a monografikus igényű elemzésnek a végkövetkeztetése, a könyv előszavában Gángó csupán saját, korábbi munkájában vázolt tervével (*Eötvös József az emigrációban*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999, 225. old.) indokolja Eötvös eszméinek újragondolását: hogy kijelölje Eötvös méltó helyét az „európai politikatudomány klasszikusai között”, Bluntschli, Guizot, John Stuart Mill és Tocqueville társaságában. Erről a „méltó” helyről derült ki az újabb könyvet

megalapozó kutatómunka során, hogy nem is olyan méltó.

A bevezetőben megelőlegezett következtetés kényelmetlen pozícióba kényszeríti az *Uralkodó eszmékről* író Gángót: úgy kell rekonstruálnia Eötvös mondanivalóját, hogy hiányosságait domborítsa ki, és azt mutassa be, mások (főleg a nyugat-európai kortársak, elsősorban Tocqueville és J. S. Mill) mennyivel mélyebben, szebben, elegánsabban értekeztek azonos vagy hasonló kérdésekről. Ez az alapállás óhatatlanul felveti a kérdést az olvasóban, hogy akkor mi értelme Eötvösről mint politikai gondolkodóról egyáltalán könyvet írni. Hogy helytörténeti érdekességként kijelöljük helyét a nemzet emlékezetében (lévén, hogy nála jobb magyar politikai elméletalkotót nemigen találunk a XIX. században)? Ez persze nagyon hálátlan feladat Gángó számára; olvasójában pedig megerősítheti azt a tudatot, hogy Eötvöst dicsérni illik, ám olvasni fölösleges. Mindazonáltal Eötvös mint politikai gondolkodó Gángó könyvének olvastán (is) elég érdekesnek tűnik.

A *Kontextus és kritika* alcím arra utal, hogy Gángó nem csupán immansens olvasatot kíván adni az Eötvös-szövegről, hanem kontextualizálni is akarja; saját megfogalmazásában: „A megközelítés során filológiai, kontextuális eszmetörténeti, történeti-szemantikai és immanens kritikai szempontok együttesen érvényesültek.” (10. old.) E felsorolás alapján az olvasó olyan elemzést vár(hat)na, amely a szövegértelmezést valamiféle cambridge-i típusú politikai eszmetörténet-írással és/vagy a Reinhart Koselleck nevével fémjelzett *Begriffsgeschichte* tradíciójában született foglalomtörténeti elemzéssel ötvözi. Ebben a várakozásunkban azonban csalódnunk kell. Bár Koselleck neve többször feltűnik a hivatkozásokban, módszere nem hatott a szerzőre. A „kontextus” Gángó-féle értelmezése pedig, úgy tetszik, kimerül a geopolitikai kontextus szókapcsolat eszmetörténetre eléggé kétségesen alkalmazható rövidítésében: „Munkámban arra a konklúzióra jutottam, hogy Eötvös művének kontextusa a kontinentális Európa, azaz Franciaország, Németország és az osztrák

birodalom (mint szuverén államalakulat) hármas egysége.” (10–11. old.) Mondhatnánk, ezt maga Eötvös is bejelenti műve legelején. Ha pedig az Eötvös által önmagának kijelölt vizsgálódási területnél többre is vonatkozhatna e leírás, akkor Eötvös művének e három nemzeti (már amennyire lehetséges osztrák birodalmi nemzetről beszélni) politikaibeszéd-hagyományban való elhelyezését várnánk. Gángó könyvének recepció-történeti fejezete azonban épp csak érinti e kérdést, mivel végkövetkeztetésének megfelelően arra koncentrál, hogy bemutassa, mennyire nem volt jelen Eötvös műve a nyugat-európai politikaelmélet fősodrában.

Szerencsére az előszóban jelzettekkel ellentétben a könyv mégis kísérletet tesz az eszmetörténeti kontextuális elemzésre, amikor a szerző azonosítja az Eötvös által érintett különböző problémahagyományokat, amelyeket nemzetileg is elkülöníthetőeknek tételez. Szerinte Eötvös egyik fő mulasztása éppen az, hogy mivel keveri a különböző probléma-, avagy politikai hagyományokat, lehetetlenné teszi műve megértését mindazoknak, akik csak egy ilyen politikai „nyelvet” beszélnek. Ennek némiképp ellentmondva ugyanakkor azt is felrója Eötvösnek: konkretizmusa meggátolta, hogy a kontextustól függetlenül vizsgálja az Európa egészére jellemző közös problémákat (17. old.). Ez a kijelentés azért is furcsa, mert Eötvös maga azt állította, hogy munkáját egész Európában haszonnal forgathatják. Persze lehetséges, hogy az nem tudott megfelelni az eredeti szándéknak, illetve hogy a különböző nemzeti vagy állami kontextusokra megfogalmazott mondandója a más kontextusban élők számára nem volt releváns – ami eléggé nehezen képzelhető el, ha figyelembe vesszük a kontinentális Európa egymással intenzíven kommunikáló nemzeti kultúráit.

Gángó könyve az *Uralkodó eszmé*-nek három rétegét, avagy három olvasatát különíti el, s ennek megfelelően rekonstruálja Eötvös tudományelméleti-módszertani és politikafilozófiai elgondolását, illetve a politikai elemzés eötvösi koncepcióját. Mivel a tudományelméleti-módszertani szem-

pont talán a leginkább elhanyagolt az Eötvösről szóló irodalomban, a könyv ezen része az újdonság erejével hat. Meggyőzően mutatja be az Eötvös által elképzelt politikatudomány sajátosságait. Hasznos adalék lett volna a tudomány elméletében és történetében járatlan olvasó számára, ha Gángó legalább vázolja a politikatudomány XIX. század közepi műfajmódszertani sajátosságait és konvencióit, hogy könnyebben értékelhető legyen Eötvös művének mind a módszertani ideálja, mind pedig a konkrét megvalósulása.

A könyv magvát természetesen a másik két réteg, a politika szférájába tartozó elemzések rekonstrukciója és kritikája alkotja. Gángó bejelentett szándéka, hogy túllépjen az eötvösi politikai életmű eddig megszokott olvasatán, amely kizárólag a „liberális individualizmus negatív szabadságjogaira s a nemzeti érzésre és mozgalmakra vonatkozó fejtegetéseken” (16. old.) alapult. Ő az érvrendszer teljes rekonstrukciójára törekszik, ami dicséretes, ám egyik sajnálatos következménye a mások által vélelmezett túlhangsúlyozott aspektusok alulértékelése, ami nem feltétlenül tesz jót a teljességre és arányosságra törekvő bemutatásnak.

Az *Uralkodó eszmék*ben kifejtett politikafilozófiai terv rekonstrukciója Gángó könyvének az *Állam és egyén* című fejezetében található. Ennek a hosszú fejezetnek az egyes alfejezetei egyenként önmagukban is megállnak egy-egy aspektus, részlet kimerítő elemzéseként. Ez az előnyük egyúttal a hátrányuk is: hiányzik összekapcsolásuk, a mű egészére érvényes konklúziók magabiztos megfogalmazása. Az olvasónak kell összeraknia a maga számára a képet. Ehhez persze megvannak az elemek Gángó politikafilozófiai fejezetében, amely az Eötvös által azonosított eszmék textuális elemzésével indul. Ezt követi a textus „szövegösszefüggéseinek” meghatározása és kimerítő elemzése. Nem teljesen világos, hogy e szövegösszefüggések mennyiben azonosak az előszóban emlegetett „problémahagyományokkal”, de mindenképpen kapcsolatban állhatnak velük, hiszen ezek a Gángó által kijelölt sarkalatos pontok Eötvös politikai gondolkodásának

azon meghatározó sajátosságai, melyekben ugyanakkor viszonyítható más gondolkodókhoz. Gángó a szövegösszefüggéseket két nagy csoportra osztja: az elsőt a francia forradalom hagyományával, a másodikat a „polgári kormányzat és a modernitás viszonylatával” azonosítja. Nem világos, hogy az első kategória miért nem tartozik a másodikhoz, és a második kategórián belül azonosított témák is esetlegesen rendezetteknek tűnnek, részben éppen a kategória igen tág és definiál(hat)atlan volta miatt.

A Gángó által kiemelt eötvösi témák valóban fontos politikafilozófiai kérdésekre vonatkoznak (mint a forradalom és a demokrácia összefüggései; az egyén, a társadalom és az állam közti viszonyok; az állam és a civil társadalom kapcsolata), ugyanakkor külön hangsúlyozza az államelmélet olyan rész kérdéseit is, amelyek Eötvös művének egészét tekintve nem tűnnek oly fontosnak (például az állam mint szerződés, avagy mint kooperáció elvetése). Ebben a részben különösen zavaró, hogy Gángó majdhogynem kihagyja az elemzésből Eötvösnek a nemzeti eszméről vallott nézeteit, melyeket a bevezető textuális elemzést követően csupán az utolsó, a politikai elemzést tárgyaló részben, Ausztriára vonatkoztatva vesz ismét górcső alá. Igaz, hogy amit Eötvösről eddig írtak, az jórészt erre az aspektusra vonatkozott, ám ez nem igazolhatja a rekonstrukció elmaradását ebben a mű egésze szempontjából igen fontos részben, hiszen olyan hangsúlyeltolódást eredményez, ami a további pontokat is érinti. Az sem mellékes, hogy mind Eötvös, mind kortárs olvasói éppen a nemzetségről szóló részt tartották oly fontosnak és az osztrák-magyar viszonyban relevánsnak.

Gángó minden általa azonosított témakörben híven bemutatja, majd kritikai észrevételekkel illeti Eötvös érvelését. E kritikában zavaró módon gyakran olyan hivatkozások jelennek meg, amelyekről nem tudni, hogyan kerültek oda. Csak egyetlen példa: nem világos, milyen alapon lehet Eötvös nacionalizmus-felfogásának kritikusa Anthony D. Smith (118. old.) vagy Walker Connor (120. old.). Túl azon, hogy történetetlen, egy

ilyen összekapcsolás semmit sem világít meg Eötvössel kapcsolatban, hiszen az idézett szerzők egészen más alapállásból, más módszertani premisszákból kiindulva beszéltek más kérdésekről. Eötvös érveit kortársaiéval vagy elődeiével érdemes ütköztetni; ezt Gángó gyakran meg is teszi (főleg az általa azonosított gondolati kontextus résztvevőit, Tocqueville-t, J. S. Millt és Lorenz von Steint illetően), ám nem minden esetben jelzi, vajon eszmék átvételéről, ismeretéről van-e szó, avagy csupán tematikus, véletlenszerű egybeesésről. Ha ezt nagyobb következetességgel vinné végig, akkor Eötvös művének forrásvidéke is egyértelműen kirajzolódna, illetve az *Uralkodó eszmék* recepció-története is könnyebben követhető lenne. Összességében azonban Gángó ilyenét összehasonlításai nagyon jók, mivel kiemelik a részletes *Uralkodó eszmék*-rekonstrukcióban megbújó lényeges megállapításokat.

Számomra Eötvös művének legfontosabb részei azok, ahol következetesen végiggondolja a népszuverenitás elvének és az ezzel összefüggő demokratikus berendezkedésnek az államra vonatkozó implikációit (főleg az összetett birodalmi állam tekintetében), illetve a nemzeti eszmének elemzése és levezetése az állam-rezonból. Így némileg önkényesen a továbbiakban Gángó elemzésének az ezeket érintő részeit tárgyalom részletebben. Ő maga valószínűleg csak az előbbi témakört tekintené lényegesnek Eötvös művében, a nemzeti eszme körüli érvrendszer iránt nem sok érdeklődést mutat.

Gángó külön alfejezetekben tárgyalja Eötvösnek a népszuverenitás elvével szemben megfogalmazott kritikáját és a demokráciáról vallott nézeteit, holott ezek Eötvösnél összefonódnak, mivel a népszuverenitás elve a demokrácia legitimációs alapja, ezzel indokolható a nép (az állampolgárok összessége) részvétele a politika csinálásában, bármilyen formában valósul is meg. Mivel Eötvös számára a demokrácia instrumentalista-technikai felfogása a legitimációs alap nélkül nem képviselhető, szerencsésebb lett volna e két részt egybefogni, ha már az eötvösi államfelfogásból (avagy a korlátozott demokrácia ide-

áljának megfelelő decentralizált modellből) következő államigazgatási megoldásokat úgyis külön részben tárgyalja a szerző.

Elfogadva az Eötvös-irodalom azon véleményét, hogy Eötvös nem demokrata, Gángó rövid úton arra a következtetésre is jut, hogy „gondolkodásában mélyen összekapcsolódott demokrácia és despotizmus” (130. old.). E sommás megállapítás helyett talán célravezetőbb lett volna komolyabban venni Eötvös érveit, aki tárgyalja ugyan a demokrácia hátulütőit, ám kijelenti, hogy nincs visszaút: a világ az egyre nagyobb mérvű demokratizálódás felé halad. Egyetlen „bűne”, melyben osztozik például Tocqueville-lal, Guizot-val (ezt maga Gángó mutatja ki) és magyar kortársainak jó részével, hogy nem lelkesedik a demokrácia minden aspektusáért, sőt úgy gondolja, hogy ha nem megfelelően szocializált, képzett és erkölcsös emberek gyakorolják őket, akkor a demokratikus jogok is despotizmushoz vezethetnek. Az *Uralkodó eszmék* egyik legérdekesebb érvelése, a nacionalizmus és demokrácia között Eötvös által tételezett és elemzett összefüggésrendszer jószerint hiányzik Gángó rekonstrukciójából, aki csak érintőlegesen tárgyalja ezt a kérdéskört. Pedig Eötvös demokrácia-kritikájának egyik fontos, ha nem a legfontosabb eleme, hogy igen érzékenyen mutatja be a demokratikus elvek összetett államokra (legelsősorban Ausztriára) való alkalmazásának ellentmondásait. Ezeknek a leegyszerűsítése vezet az olyan sommás rész-igazságok megfogalmazásához, mint hogy Eötvös a despotizmussal tette volna egyenlővé a demokráciát. Eötvös mondanivalójának fogékonyabb olvasata lehetővé tette volna Gángó számára, hogy az általa is bemutatott Tocqueville-párhuzamot mélyebb alapokra helyezze, s ezáltal Eötvös nézeteinek frissességét, eredetiségét, akár a szépségét is értékelje.

Eötvös népszuverenitásról, demokráciáról vallott eszméinek egyenes következménye az általa kidolgozott liberális-demokratikus állammodell, amellyel civilizált és előremutató módon megoldhatónak vélte mind a nemzeti „ébredések”, mind pedig a tömegek szociális nyomora által okozott problémákat.

Olyan működőképes intézményi rendszert próbált kidolgozni, amely a demokratikus önkormányzat egymásra épülő, egymást kiegészítő rétegein alapul. Állammodelljét Ausztriára alkalmazva azt mondhatjuk, hogy valójában egy modern föderalista elméletet vázolt fel, mely nem azonos a népszuverenitás előtti hatalommegosztással, avagy a vegyes alkotmány elméletével. Ennyiben a középkor modellként való eötvösi alkalmazása is félrevezető lehet: inkább illusztrációként használta arra, miféle köztes intézményeket, egyesületeket feltételez az állam és az egyén közti tartományban (azaz miféle civil társadalmat), amelyeket azonban mindig ki kell egészíteni a liberalizmus és a demokrácia megkívánta jellemzőkkel. A középkorral ellentétben ezek a köztes egyesületek, helyi közösségek mindenki előtt nyitottak, hiszen éppen a demokratikus önkormányzat gyakorlásának kiemelt helyszínei. Eötvös úgy gondolta, hogy csak egy ilyen átalakulás biztosíthatja a történetileg létrejött európai államok fennmaradását, ezáltal a forradalom befejezését és a jövőbeni újabb forradalmak elkerülését, tehát az ember (minden egyes ember) boldogulását. Az, hogy megoldása nem bizonyult népszerűnek és sikeresnek, valószínűleg nem magyarázható csupán Eötvös naivitásával, vagy közigazgatási modelljének valóságtól elrugaszkodott voltával. Furcsa módon Gángó könyvében az önkormányzatiságot érintő rekonstrukció nem párosul kritikával, az elemzés kizárólag Eötvös elképzeléseinek bemutatására koncentrál, így nem tudjuk meg, hogy a szerző mit gondol az Eötvös által kidolgozott „megoldásról”.

Gángó rekonstrukciójának harmadik rétege, Eötvös konkrét politikai elemzéseinek és politikai tervének bemutatása a bevezetőben megjelölt hármas geopolitikai kontextusnak megfelelően Franciaországra, Németországra és Ausztriára koncentrált. A fejezet jól összefogottan emeli ki az *Uralkodó eszmék* e területekre vonatkozó részeit, és koherens képet ad Eötvös nézeteiről. Nem világos azonban, miért nincs utalás sem arra, hogy az osztrák birodalom problémái is összefüggésben álltak a német egy-

esülés folyamatával. Ha Gángó itt az *Uralkodó eszmék* mellett figyelembe vette volna Eötvösnek az 1850-es (esetleg az 1860-as) években írott politikai röpiratait – elvégre Eötvös emigrációs korszakában született politikai írásainak igen érzékeny és tanulságos elemzését épp ő nyújtotta korábbi könyvében –, netán összevetette volna a bennük megfogalmazott megoldási javaslatokat, akkor sokkal árnyaltabb képet festhetett volna Eötvösről mint politikai elemzőről.

Az *Uralkodó eszmék* érveinek rekonstrukcióját a recepciótörténeti fejezet követi, mely igen tanulságos, és sok kérdést megválaszol Eötvös magyarországi és európai fogadtatásával kapcsolatosan. A leginkább kidolgozott és legélvezetesebb alfejezet a Concha Győző-féle mítoszalkotást mutatja be. A többi szerzőt is hasonló mélységben tárgyalva Gángó igazán különleges olvasmánnyal szolgálhatott volna. Természetesen belátható, hogy ez csak újabb könyvnyi terjedelemben történhetett volna meg. Gángó recepciótörténete így is megállja a helyét, csupán az *Uralkodó eszmék* külföldi fogadtatását tárgyaló rész tűnik túlon túl vázlatosnak. Ám arra mindenképp alkalmas, hogy bebizonyítsa: Eötvös korántsem keltett akkora érdeklődést külföldön, mint szeretett volna, és amekkorát Concha Győző nyomán készpénznek szokás venni; de nem magyarázza a siker elmaradásának mélyebb, ha úgy tetszik, ideológiai okait.

Összességében tehát elmondható, hogy Gángó Gábor könyve ráirányítja a honi eszmetörténet-írást és az ez iránt érdeklődő olvasók figyelmét az *Uralkodó eszmék*re és Eötvös Józsefre – talán éppen azért, hogy számos pontjában vitatható elemzést nyújt. Meggyőződésem, hogy Gángóénál pozitívabb kép is festhető lenne Eötvös Józsefről. Igazán jó az volna (Eötvösnek meg a tudománynak is), ha vitának is a Gángó Gábor könyve által felvetett kérdéseket, ha lennének Eötvösnek és általában a XIX. század politikai gondolkodóinak mai olvasói. És ehhez például az sem ártana, ha végre volna az *Uralkodó eszmék*nek modern magyar fordítása, kiadása vagy legalább újrakiadása. Netalán születne olyan monografikus elemzés is,

amely Eötvös egész – 1848 előtti és utáni – politikai életművét tenné alapos vizsgálat tárgyává.

SATA KINGA-KORETTA

Tóth Zsombor: A történelmem terhe

**ANTROPOLÓGIAI SZEMPONTOK A
KORA ÚJKORI MAGYAR ÍRÁSBELISÉG
TEXTUSAINAK ÉRTELMEZÉSÉHEZ**

*Komp-press – Korunk Baráti Társaság,
Kolozsvár, 2006. 479 old. (Ariadné
könyvek)*

Ritkán találkozunk olyan könyvvel, amely már címével is pontosan jelezne, milyen értelmezési kontextust kíván magának, milyen olvasói várakozásokkal számol, és milyen módszertani előfeltevésekkel él. Tóth Zsombor frissen megjelent, kiváló tanulmánykötetének fő- és alcíme az olvasó sokrétű eligazítása, felismerhető belőlük nemcsak a szokásos téma- és korszak-meghatározás, hanem a módszertani alapok, a művelt tudományterület kiterjesztése és behatárolása, sőt a személyes vallomás is a témához fűződő viszonyról.

„Antropológiai szempontok”, mondja a cím, amivel Tóth Zsombor azonnal el is helyezi könyvét az elmúlt húsz-huszonöt évben Magyarországon viszonylagos ismertségre szert tevő vizsgálati módszer, a történeti antropológia keretei között. Viszonylagos az ismertség, hiszen az irányzat legnagyobb klasszikusai megjelentek magyarul – bár volna még mit törleszteni –, és módszertani szöveggyűjtemények is napvilágot láttak. A történeti antropológia helyét kapott a társadalomtörténet magyarországi kézikönyveiben is. Ugyanakkor a módszertan hazai alkalmazása mindeddig nem hozott különösebben sok kézzelfogható eredményt. Olyan könnymeretű feldolgozást, amely követné a nyugat-európai szakirodalomban roppant népszerű és elterjedt vizsgálati technikákat, Klaniczay Gábor, Kristóf Ildikó és legújabbban Er-

délyi Gabriella munkáin kívül nem találunk – legalábbis az irányzaton belül általában kiemelt jelentőségű, középkori és kora újkori vizsgálatok között bizonyosan nem. Bár a rövidebb tanulmányok terén jobb a helyzet, messze vagyunk még attól, hogy azt mondhassuk: a történeti antropológia Magyarországon is végleg megvetette a lábát.

Épp ezért örömteli esemény Tóth Zsombor történeti antropológiai tanulmánykötetének megjelenése. Hivatkozásai közt megtaláljuk az irányzat összes magyarul megjelent jelentősebb munkáját – bár az idegen nyelvű történeti antropológiai irodalom juthatott volna nagyobb szerephez is, általában nem okoz problémát, hogy a szerző nagyrészt az itthon kiadott művekre támaszkodott. Ezek az írások ugyanis inkább a szemléleti alapot adják, eredményeik – amelyekről némi utánajárással alkalmasint kiderülhetne, hogy vitatottak – kevésbé befolyásolják a magyar és erdélyi közegről készített esettanulmányokat. Jómagam csak egy problematikus felhasználással találkoztam: Hans-Peter Duerr időközben meggyőzően bizonyította, hogy – a magyarul is hozzáférhető és Tóth Zsombor által használt – Norbert Eliasnak nem volt igaza, amikor azt állította: a kora újkorban a magasabb társadalmi réteghez tartozók nem tartották kellemetlennek, hogy alacsonyabb rétegekhez tartozók előtt meztelenül mutatkozzanak.

A nemzetközi történeti antropológiai irodalom mellett a magyarországi néprajzi/antropológiai terepmunka eredményei is feltűnnek a közelmúlt paraszti kultúrája és a régmúlt összehasonlításaiban. Ami nem meglepő, hiszen – amint arra a borító hátoldala felhívja a figyelmet – a Babeş-Bolyai Egyetemen néprajzi-antropológiai doktori tanulmányokat végzett. Az azonban már nem magától értetődő, és épp ezért üdvözlendő, hogy az antropológiai szakirodalmat kreatívan fel is használja saját vizsgálataiban, melyek a legkevésbé sem kötődnek az antropológia klasszikus terepeihez.

Tóth Zsombor a Magyar Irodalomtudományi Tanszék adjunktusa Kolozsváron, ám mi sem állna távo-

labb tőle, mint hogy kutatási tárgyát „irodalomként” határozza meg. Akkor ugyanis az olvasó a vizsgált szövegeknek elsősorban esztétikai értelmezését várná el a szerzőtől. Tóth Zsombor lemond arról, hogy az általa elemzettek művészi értékének meghatározására tegyen kísérletet, ne adj isten, elhelyezze őket a nemzeti irodalom fejlődéstörténetében – ezt, a hazai irodalomtörténet-írásra oly sokáig jellemző gyakorlatot többször is explicit módon elutasítja. Inkább az érdeklő, milyen szerepe volt az írásnak a kora újkori magyar társadalom életében, milyen funkciókat látott el, a korabeliek milyen követelményrendszereknek engedelmességek, amikor pennát fogtak, illetve milyen értelmezési tradíciókat teremtettek kortársaik és az utókor számára.

A főcím Hayden White tanulmányának – és magyarul megjelent tanulmánygyűjteményének – címét (*A történelem terhe*) parafrázálva egyértelművé teszi, milyen alapfeltevésekkel lát neki Tóth Zsombor a vizsgálódásnak. A narrativista történelemelmélet felfogásához igazodva minden szöveget konstruált entitásnak tekint, nem pedig a valóság ártatlan tükrözőjének, s ennek messzemenő következményei is levonja. A történetírásunkban sajnálatos módon komoly ellenállásba ütköző szemlélet használatából adódóan Tóth Zsombort – más erényei között – serény tabudöngetés jellemzi. Nemcsak az irodalomtörténet klasszikus fegyvertárához tartozó retorikatörténeti vizsgálatnak veti alá Brodarics István leírását a mohácsi csatáról – amelyet történészeink mind a mai napig a csata leghitelesebb leírásának tekintenek – (*Fons vs. memoria: Retorikatörténeti megjegyzések Brodarics Istvánnak a mohácsi csatáról készült latin nyelvű beszámolójához*), hogy kimutassa: már maga az alapszöveg úgy íródott, hogy a fátum dimenziójába helyezve az eseményt, misztis teremtse. Tóth a Mohácsi hagyományt végigköveti a kora újkori magyar szerzők műveiben, kimutatva a csata Brodarics által megalkotott mitikus jelentőségének viszonyosságát a korszak írásbeliségében (*The Making of... hogyan készült Mohács?*). Hasonlóképpen tagadja a Misztófalusi Kis Miklós tevékenységét értel-